

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed

De sporen van de 'grote' oorlog archeologisch onderzocht.

**Proefsleuvenonderzoek in een Duitse WO I trainingsite
(Koekelare-Welfvenestbos, provincie West-Vlaanderen)**

Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed

Brussel 2015

COLOFON

Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed

Een uitgave van Onroerend Erfgoed

Wetenschappelijke instelling van de Vlaamse Overheid,

Beleidsdomein Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed

Published by the Flanders Heritage Agency

Scientific Institution of the Flemish Government,

Policy area Town and Country Planning, Housing Policy and Immovable Heritage

Verantwoordelijke uitgever: S. Vanblaere

Onroerend Erfgoed

Phoenixgebouw

Koning Albert II-laan 19 bus 5, B-1210 Brussel

tel.: +32(0)2 553 16 50, fax: +32(0)2 553 16 55

info@onroerenderfgoed.be

www.onroerenderfgoed.be

Dit werk wordt beschikbaar gemaakt onder de licentie Creative Commons Naamsvermelding-GelijkDelen 3.0 Unported. Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/> om een kopie te zien van de licentie of stuur een brief naar Creative Commons, 444 Castro Street, Suite 900, Mountain View, California, 94041, USA.

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-ShareAlike 3.0 Unported License.

To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/> or send a letter to Creative Commons, 444 Castro Street, Suite 900, Mountain View, California, 94041, USA.

ISSN 1371-4678

D/2015/6024/27

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed.

De sporen van de 'grote' oorlog archeologisch onderzocht.

Proefsleuvenonderzoek in een Duitse WO I trainingssite in Koekelare-Welfvenestbos (provincie West-Vlaanderen).

Terreinwerk & rapportage

**Marc Dewilde, Martin Brown
archeologen**

**Franky Wyffels,
veldtechnicus**

Proefsleuvenonderzoek in een Duitse WO I trainingssite in Koekelare-Welfvenestbos (provincie West-Vlaanderen).

Administratieve gegevens:

Provincie: West-Vlaanderen	Gemeente: Koekelare
Adres: Westveldweg en Litterveldstraat	
Kadaster: Afdeling: 1 ^{ste} Afd.	Sectie: D
Perceel: 891k	

Opgraving ☒	Prospectie ☐
Vergunningsnummer: 2010/378	
Datum vergunning: 18/10/2010	
Naam aanvrager: Dewilde Marc	
Naam site: Welfvenestbos	
Lambertcoördinaten (Lambert 1972): X= 50901,846 Y= 197022,276	

Inhoudsopgave

1 Inleiding	4
2 Ligging en bodemgesteldheid.....	5
3 Historische en archeologische informatie.....	5
4 Veldwerk	10
5 Besluit.....	17
6 Geraadpleegde literatuur.....	18

1 Inleiding

In het kader van de geïntegreerde inventaris van het WO I-erfgoed¹ werd ook de archeologische kant van de zaak bekeken. Doel daarvan was uitspraken te kunnen doen over de aanwezigheid van dat erfgoed en de bewaringsgraad ervan. Daarvoor werden van Diksmuide tot Mesen op 18 locaties proefsleuven gegraven en archeologisch onderzocht (fig. 1). De keuze van de locaties werd bepaald na overleg met streek- en terreinkenners en na consultatie van de beschikbare cartografische en luchtfotografische informatie.

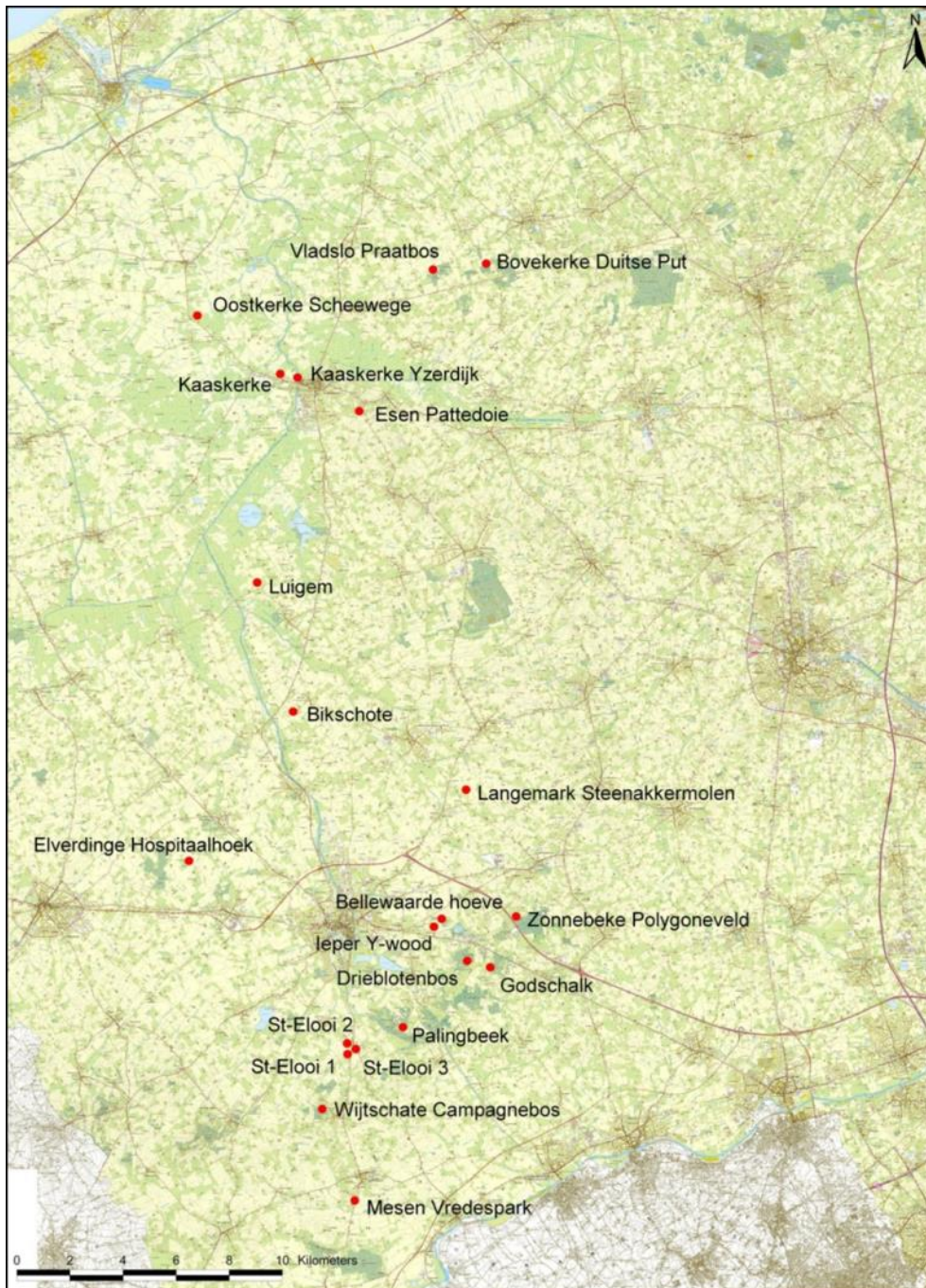

Fig. 1 Verspreidingskaart van de geproefsleufde locaties.

¹ Verboven H. (red) 2012: *Syntheserapport over de aanpak, methodiek, resultaten en aanbevelingen van het WO I erfgoed onderzoek*, Brussel

2 Ligging en bodemgesteldheid

Het bewuste terrein ligt in de Duitse achterlinies, in vogelvlucht een goeie 7 km verwijderd van de IJzer, de eigenlijke frontlinie.

Het onderzoek ging door in een stuk bos dat deel uitmaakt van het Staatsbos van Koekelare, gelegen tussen de Westveldweg en de Litterveldstraat (fig. 2). Op de kaart van Ferraris is het aangeduid als het “Welvenestbosch”.

In het bos zelf is de proefsleuf getrokken langs de Wildernissedreef.

Bodemkundig wordt het terrein getypeerd als overwegend matig droge zandgrond met een sliert droog en nat lemig zand.

Kadastraal staat het terrein bekend als Koekelare, 1ste Afd., Sie D, 891k.

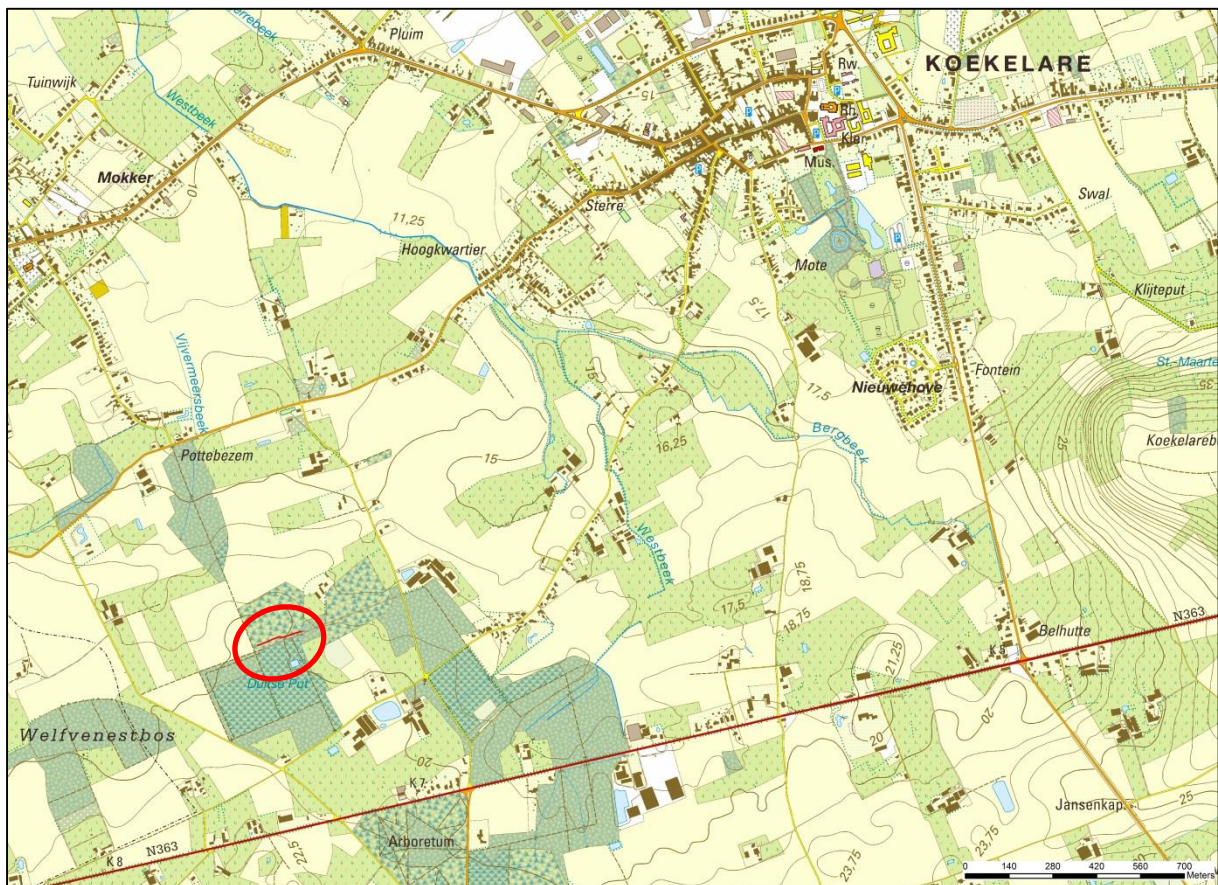

Fig. 2 Situering van de ingreep op de topografische kaart.

3 Historische en archeologische informatie

Het bos was sedert 1794 eigendom van de (Duitse) familie Arenberg. In november 1918 plaatste de Belgische staat de Arenbergbezittingen onder dwangbeheer (sekwester) als waarborg voor de terugbetaling van de Duitse oorlogsschulden². Het Ministerie van Landbouw neemt de bosgronden daarbij onder beheer. Vanaf 1921 nemen Waters en Bossen dit over³.

² Heus 1997, 34.

³ Nu agenschap Natuur en Bos.

In het bos was tijdens de Eerste Wereldoorlog een trainingscomplex met schietstand -op het uiteinde van de middelste loopgracht- aangelegd, dat zowel op luchtfoto's⁴ als op kaartmateriaal⁵ zichtbaar was (fig. 3 en 4). Op fig. 3 dat ondertiteld is als Skizze für die Schiessbahne der III (Brigade) /246 worden de schietstanden oostelijk gesitueerd. Ze waren bedoeld om met machinegeweren (M.G) te oefenen. Verderop westelijk was er een voor de infanterie. Enkele barakken vervulde het geheel.

Op een aanpalend terrein komen ook munitiebunkers voor, gegroepeerd rond een waterreservoir -de Duitse Put!-. Deze infrastructuur dateert evenwel uit de Tweede Wereldoorlog. De put was aangelegd als een bluswatervoorraad bij eventueel onheil. Twee gemetste trappen vergemakkelijkten het putten van water (fig. 5). Slechts één van de bunkers is bewaard gebleven (fig. 6).

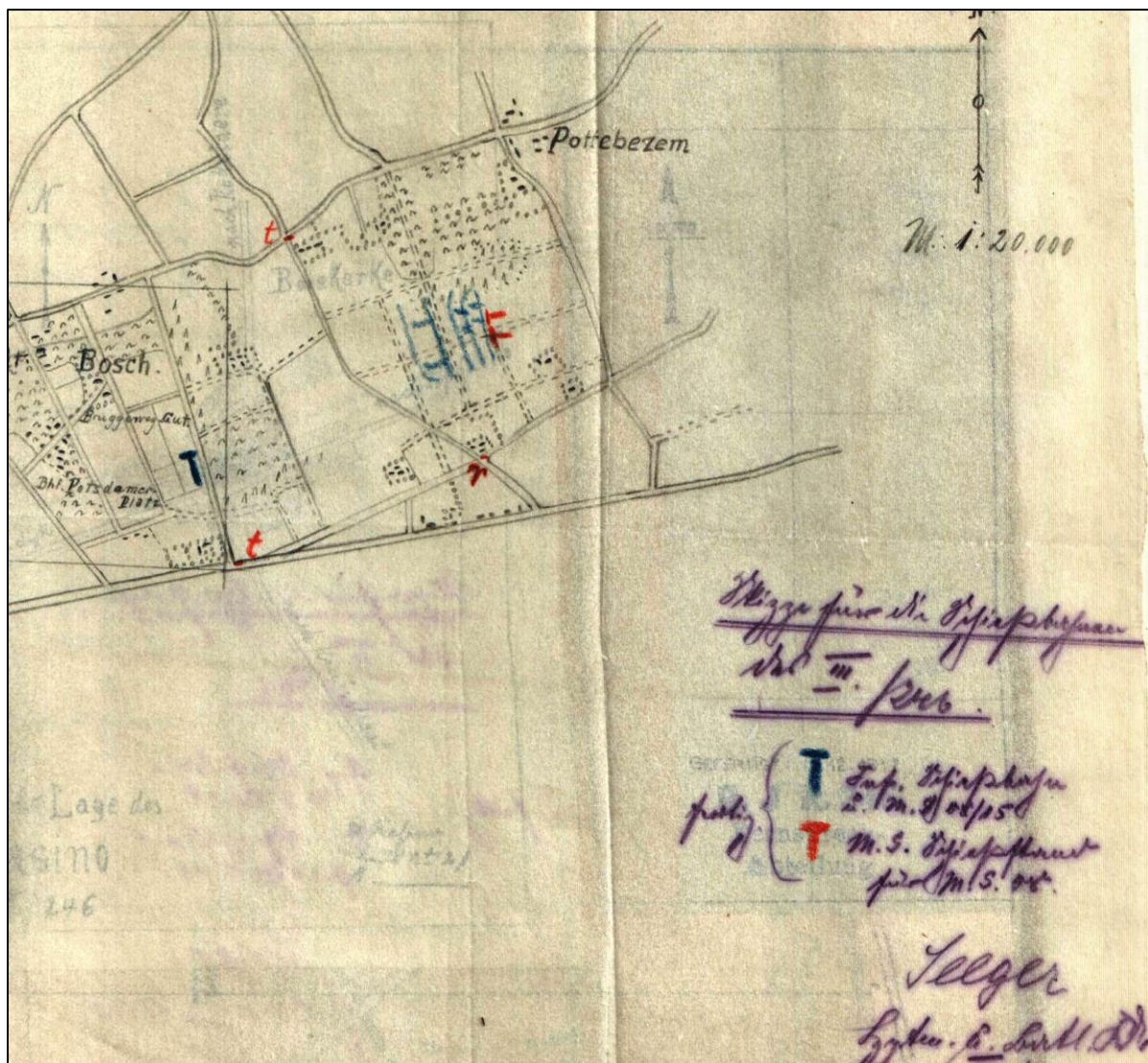

Fig. 3 Schets uit een regimentsgeschiedenis, waarop de trainingsite duidelijk aangegeven is.

⁴ Birger Stichelbaut, U.Gent., waarvoor dank (Stichelbaut 2009, 360-63).

⁵ Door Hilde Verboven, agentschap Onroerend Erfgoed, gevonden in het Hauptstaatsarchiv in Stuttgart. Dank voor het doorgeven van de informatie.

Fig. 4 Belgische luchtfoto van het bos, waarop de structuren duidelijk te zien zijn (3/7/1917).

Fig. 5 Op de achtergrond: een van de toegangstrappen tot de Duitse Put.

Fig. 6 Bakstenen munitiebunker. De metalen golfplaten van het dak zijn verdwenen.

Even ten oosten langs de Westbeek, lag de Flandern I Stellung, die ter hoogte van Koekelare eigenlijk alleen uit een sterk uitgebouwde prikkeldraadversperring bestond.

Deze site is maar zo'n 2 km van het centrum van Koekelare verwijderd. Hier was de Ortskommandatur ondergebracht. In dit hoofdkwartier huisde het lokaal militair bevel, belast met het plaatselijk bestuur. Hier werden ook de legeroefeningen gecoördineerd. In en rond Koekelare waren immers nog andere, tijdelijke oefenterreinen bekend, evenwel zonder loopgravenaanleg (fig. 7). Er bevond zich ook een belangrijk Pionierspark in de gemeente.

Anderzijds ligt het oefenterrein anderhalve km ten oosten van een uitgebreid Duits complex met allerlei voorzieningen in het Praatbos in Vladslo. Daarbij hoorde o.a. een filmzaaltje, een kantine, kampementen en andere infrastructuur. In het bos kan men ook de gedenkmuur voor her Lehr Infanterie Regiment bezoeken en zijn er nog 3 kleine, betonnen militaire constructies te vinden. Uiteraard is die plek vooral bekend als een van de Duitse concentratiebegraafplaatsen. Hier staan de beelden van Käthe Kollwitz opgesteld; vader en moeder Kollwitz, treurend om hun zoon Peter, die vlak voor hen begraven ligt. Alles samen zijn er 25.638 gesneuvelden begraven.

Het proefsleuvenonderzoek is in de CAI opgenomen als item 159618. Daarrond zijn nog een drietal plekken (202833, 202736, 202986) met luchtfotografische sporen opgenomen. Misschien zitten daar ook wel oorlogssporen tussen?

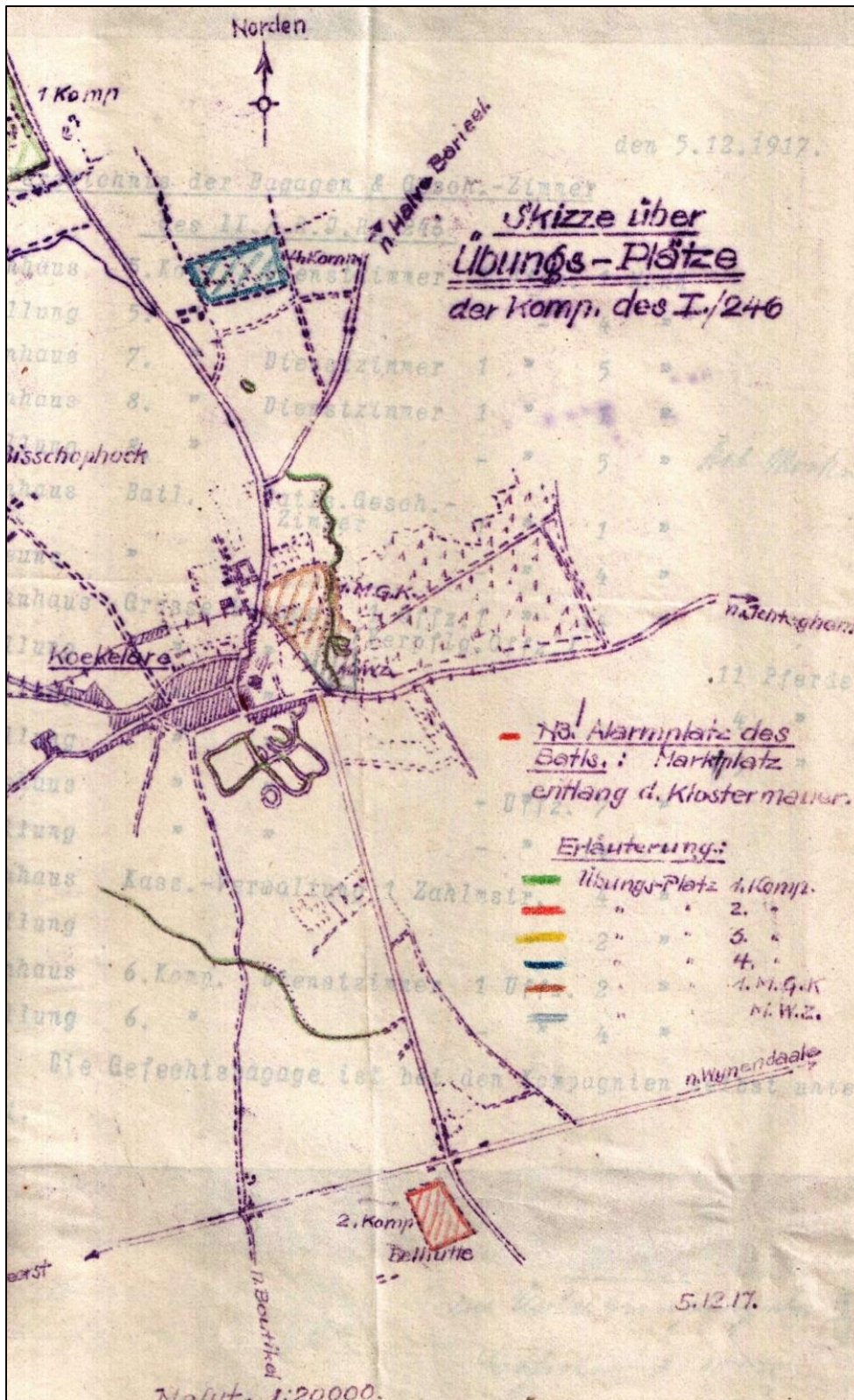

Fig. 7 Duitse contemporaine schets van Koekelare en omgeving, waarop 5 oefenterreinen (übungs-plätze) van noord naar zuid in verschillende kleuren zijn aangegeven (5/12/1917).

4 Veldwerk

Het veldwerk werd uitgevoerd van 18 tot 23 oktober 2010⁶ (2010/378). Martin Brown (Ministry of Defence, United Kingdom), Emily Glass, Kirsty Nicholl en Egon Soenen kwamen daarbij vrijwillig een handje toesteken (fig. 8).

Bedoeling was de aard, de toestand, de bewaring en het wetenschappelijk potentieel van de sporen van een -in dit geval Duits- WO I oefenterrein na te gaan.

Fig. 8 Versterking uit Engeland.

Het oefenterrein bestond volgens de beschikbare informatie uit een systeem van drie aaneengesloten linies, dat overgaat in een kriskras met granaatrechters bezaaid niemandsland, waarachter een andere linie (de geallieerde linie?) opdoemt. De linies zijn onderling verbonden door communicatieloopgraven. In grondplan zijn ze getand of voorzien van traversen⁷. Haaks op de 1ste linie vallen 2 zigzaggende naderingslinies op. Uit de luchtfoto kan ook de aanwezigheid van borstweringen afgeleid worden. De proefsleuf -zo'n 150 m lang- kon haaks op het verdedigend systeem en een gedeelte van het niemandsland ingeplant worden (fig. 9).

⁶ Eigendom van en beheerd door het agentschap Natuur en Bos. Dank aan Herman Van Den Bosch, Theophile Vitse en Brenda Bussche van het agentschap Natuur en Bos voor de toestemming om op te graven en de medewerking om dit project te laten slagen.

⁷ Ten opzichte van de vuurlijn achteruit springende U of C-vormige uitstulpingen van de loopgraaf.

Fig. 9 Inplanting van de proefsleuf op de georeferereerde luchtfotografische sporen.

Verderop -afgaande op de luchtfoto's- is nog een loopgraaf aangelegd, die eventueel ook in de oefeningen kon betrokken worden.

Volgens de bronnen werd er getraind op schermutselingen en het gebruik van de bajonet, gewoon raken aan het dragen van een gasmasker, nachtelijke verkenning, ... Er werd ook getraind voor de, op 31 oktober 1917voorziene aanval⁸. De gekende ontwikkelingen tijdens de 3de Slag bij Ieper stuurden dit plan in de war. Pas bij het lenteoffensief van april 1918 zouden ze de opgedane ervaring in de praktijk kunnen brengen.

De opgraving reveleerde wel degelijk loopgraven en granaattrechters⁹ (fig. 10).

De granaattrechters waren duidelijk handmatig uitgegraven (fig. 11). De spitsporen logen er niet om. Eén krater bevatte evenwel resten van een Duitse loopgraafmortier. Dit wijst erop dat bij de training ook wel eens scherpe munitie gebruikt werd. Als kennismaking met dit wapen of om de oefening realistischer te maken¹⁰?

⁸ Informatie Gerdi Staelens, waarvoor dank.

⁹ Het onderscheid met windvallen was niet altijd 100% duidelijk.

¹⁰ Andere bewijzen voor het militair gebruik van de aangetroffen structuren zijn niet gevonden.

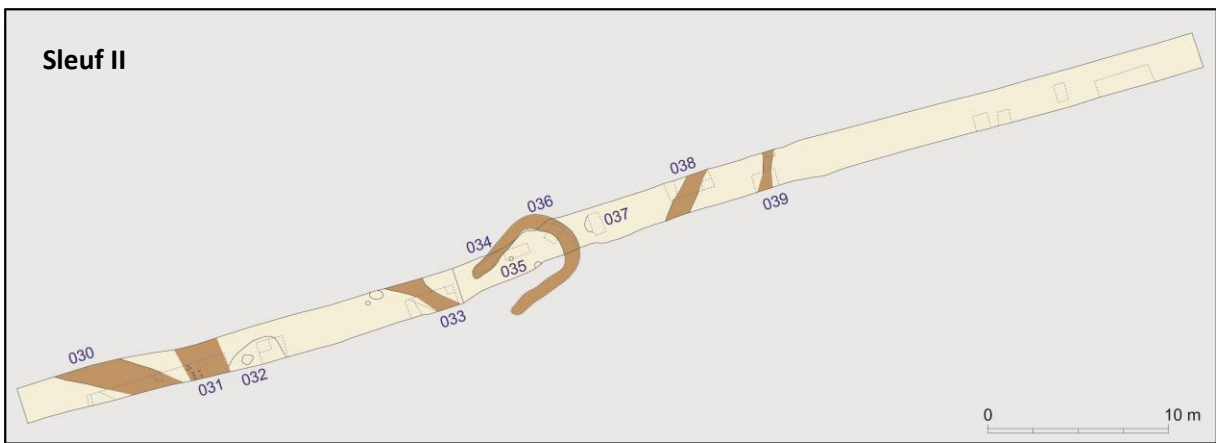
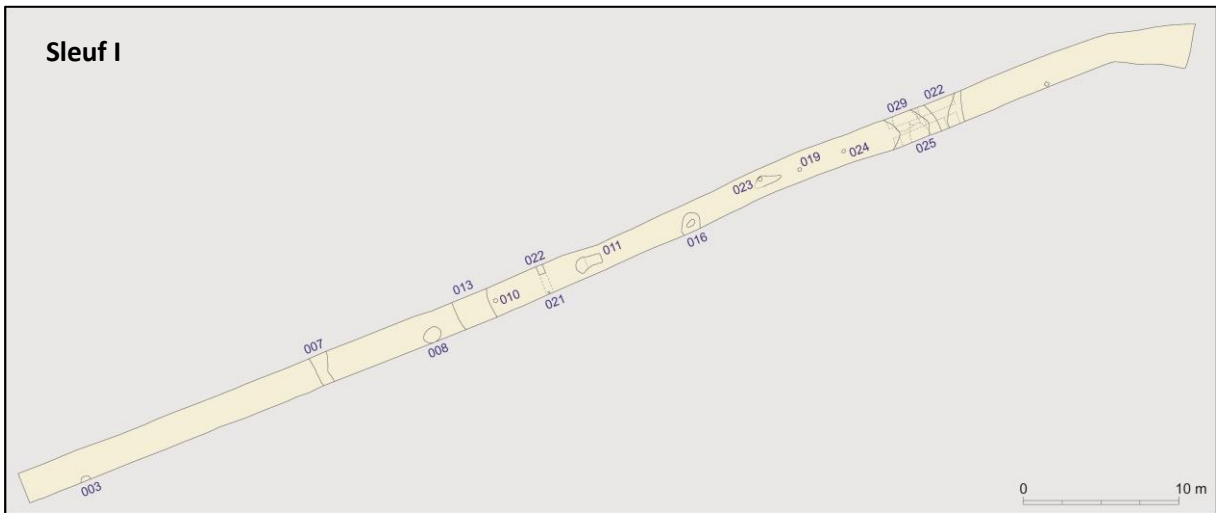
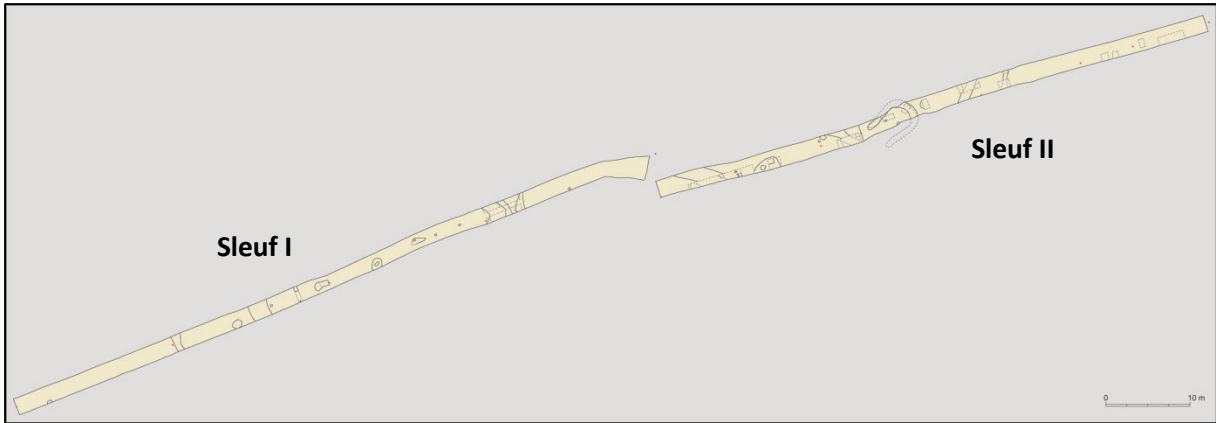

Fig. 10 Sporenplannen.

Fig. 11 Nep granaattrechter.

Er komen ook verschillende paalgaten voor (fig. 12). Ze zijn tot 0,3 m diep. We vermoeden dat ze met prikkeldraadversperringen of andere obstakels te maken hebben.

Fig. 12 Paalgat: voor de piketpaal van een prikkeldraadversperring?

De loopgraven komen als lineaire sporen naar voor.

Een eerste spoor 013 is ondiep, 1,75 m breed en maximaal 0,5 m diep. Omwille van het afhellend profiel kan hier gedacht worden aan een schuttersput voor verschillende soldaten. Het zou ook om een ander type van obstakel kunnen gaan, waarbij een oppervlakkige ingraving volstond.

Van de meeste, daaropvolgende sporen is het moeilijk uit te maken of ze iets met de aanleg van het trainingsterrein te maken hebben. Aangezien we ons in niemandsland bevinden kunnen ze eventueel met zeer tijdelijke ingravingen te maken hebben, dan wel met latere activiteit. Waarschijnlijk is dit voor sommige sporen wel het geval.

Spoor 030 is een schuin doorsneden loopgraaf, die 1,9 m breed en 0,8 m diep is. Door de erosie zijn andere details niet onmiddellijk aanwijsbaar. Een trapje achteraan kan alleszins niet als een *fire-step*¹¹ geïnterpreteerd worden (fig. 13). Het lijkt eerder een rustpunt tijdens de oefeningen te suggereren.

Fig. 13 Spoor 030

Spoor 031 is veel duidelijker. Opnieuw is de loopgraaf 1,9 m breed en 0,8 m diep. Nu is er wel sprake van een *fire-step*. Deze uitbouw (fig. 14) was met ondiep ingeplante paaltjes beschoeid. Stratigrafisch kon vastgesteld worden dat spoor 031 is gevuld met uitgegraven grond, afkomstig uit spoor 030 (fig. 15). Afgaande op de luchtfoto hebben we hier te maken met de opnieuw aangelegde 1ste linie (fig. 16).

Fig. 14 Spoor 031

¹¹ Hoger gelegen gedeelte of opstap om vanuit de loopgraaf de vijand te observeren of onder vuur te nemen of om in de aanval te gaan.

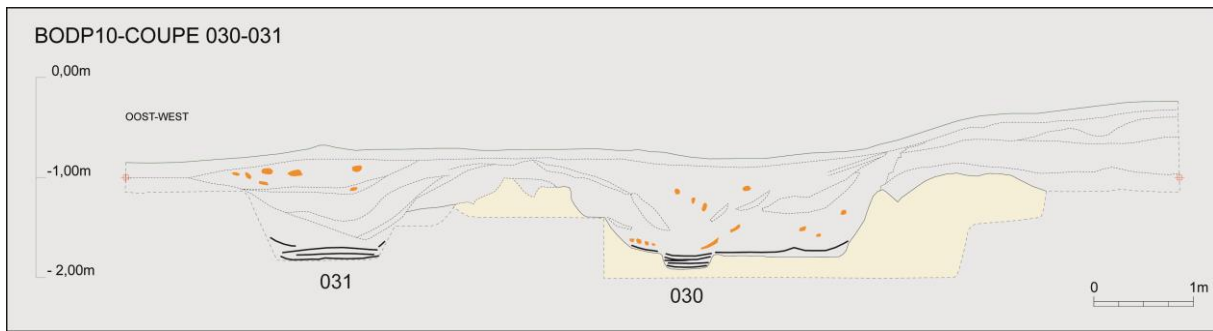

Fig. 15 Stratigrafisch beeld, waaruit blijkt dat 031 deels gevuld raakte met materiaal uit 030.

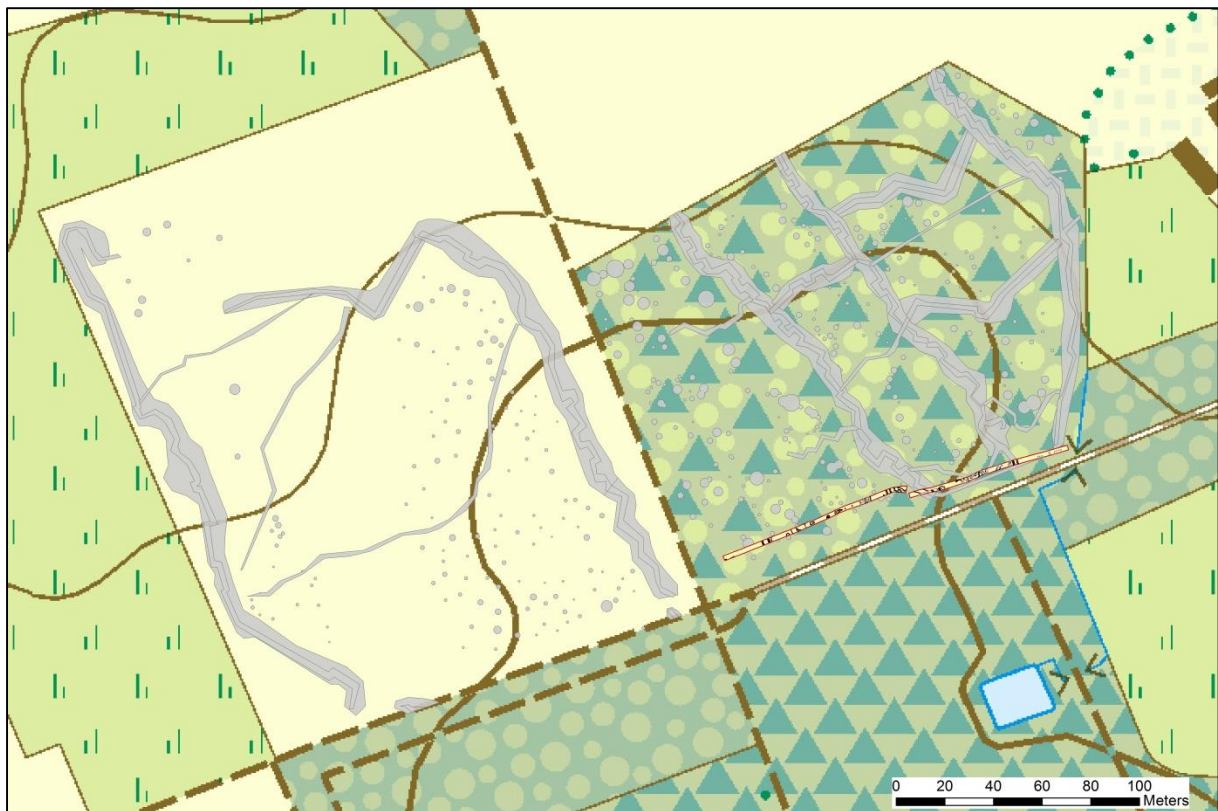

Fig. 16 Projectie van de opgravingsresultaten op de georeferereerde luchtfotografische informatie.

Spoor 032 is een windval¹².

Ook spoor 033 is een loopgraaf; een eenvoudige greppel, die 0,9 tot 1,2 m breed is en 0,6 m diep (fig. 17). Gezien de ligging betreft het hier waarschijnlijk een verbindingloopgraaf. Net als bij de meeste andere dergelijke sporen zijn veel lenzen herkenbaar in de vulling, wat impliceert dat dit geleidelijk gebeurd is en de loopgraven relatief lang open gelegen hebben en in gebruik waren. De scherpe aflijning van de sporen suggereert dan weer dat ze naderhand niet aan erosie zijn blootgesteld en kort na de oorlog al uit beeld verdwenen zijn.

¹² Het aarsgat van een omgevallen en verdwenen boom.

Fig. 17 Spoor 33

Ook spoor 038 en 039 zijn eerder eenvoudige greppels, die als loopgraven beschouwd worden. Spoor 038 is 0,8 à 0,9 m breed en 0,7 m diep (fig. 18). Spoor 039 vertoont sterk geërodeerde wanden onder invloed van een zich heel dichtbij ontwikkelende boom. De breedte komt op 0,7 à 1 m, de diepte op 0,7 m. Sporen 038 en 039 liggen ter hoogte van de 2de linie. Al deze, geclusterde sporen zijn in verband te brengen met de, -enkele malen-heraangelegde 2de linie.

Tot slot zijn er nog de sporen 034-036. Uit de greppels kan een hoefijzervormige structuur gepuurd worden (fig. 19), die als een geschutopstelling (mitrailleur, kanon, ...) kan bekeken worden¹³. De greppels zijn 0,5 à 0,6 m diep en 0,8 m breed. Ze bakenen een terrein af van 4,3 op 2,5 m. Hierbinnen hebben enkele paalkuilen mogelijk met de opstelling te maken. De 3de linie is kennelijk niet aangesneden.

Fig. 18 Spoor 038

¹³ Stichelbaut 2009, 217-218.

Fig. 19 Spoor 034-36

Buiten stukken van de loopgraafmortier zijn geen andere militaire, mobiele vondsten gedaan, zodat over de gebruikperiodes geen uitspraken kunnen worden gedaan. De kaart en de luchtfoto dateren uit 1917.

5 Besluit

Historische en luchtfotografische bronnen gaven aan dat in het Welfvenestbos gedurende de Eerste Wereldoorlog allerlei structuren waren aangelegd. Archeologisch bodemonderzoek kon over de aard ervan uitsluitsel bieden.

Daarbij werd het bewijs geleverd dat hier ooit trainingsloopgraven en granaattrechters zijn gegraven. Het is onduidelijk of het gaat over het aanleren van de aanleg ervan of over het gewoon worden aan de loopgravenoorlog. Allebei waarschijnlijk!

Het feit dat er ook ne-granaattrechters deel uitmaakten van het geheel doet alleszins vermoeden dat het wel degelijk ook als oefenterrein voor de strijd bedoeld was.

In vergelijking met de luchtfoto's blijken er meer loopgraven gegraven te zijn; wat de benutting van dit oefengebied ook veel intenser laat overkomen.

Voor de eerste maal is een Duits trainingssite archeologisch onderzocht. Dergelijke sites zijn, in tegenstelling tot hun geallieerde evenknieën, slecht gekend.

Enkel voortgezet onderzoek -als de gelegenheid zich voordoet- kan door bijkomende vondsten definitief uitsluitsel geven over de gebruikperiode van dit terrein en de bedoeling van de aanleg ervan.

Oefenen met het gegrom van de bombardementen op de achtergrond; leren loopgraven aanleggen; gewoon worden aan te rennen over een terrein, dat bezaaid is met allerlei greppels en kuilen, ...

Vermoedelijk is het een combinatie van dat alles geworden, waarin de sporen van het WO I gebeuren prominent aanwezig zijn.

Wat brengt deze nieuwe kennis zoal teweeg?

Er komt alleszins een beheersreflex los.

Het verder benutten en vergraven van deze plek als speelbos/fietscrossterrein is niet aangewezen. Er is nu waarschijnlijk al voor heel wat verstoring gezorgd. De duidelijkheid en de goede bewaring van de structuren spoort ook aan om hiermee bij het toekomstig bosbeheer rekening te houden. Archeologische begeleiding voorzien bij ingrijpende werken, omgewaaide bomen niet vervangen, ...

Het ware ook interessant de bewaring van de sporen te blijven monitoren en te vergelijken met het gedeelte van het trainingsterrein dat momenteel als landbouwgrond in gebruik is en zich westelijk bevindt in de richting van de Westveldweg. Ook verwerving en vergroening ervan zou dit erfgoed passend bewaren voor de toekomst.

En er is meer!

De ligging van deze oorlogsinfrastructuur, aan weerszijden van een bosdreef, opent ook mogelijkheden om de plek te ontsluiten als een Duitse WO I (en II) site tussen het Praatbos, Koekelare en de Lange Max-site.

Een bijkomende troef in het toeristisch WO I aanbod van Koekelare!

6 Geraadpleegde literatuur

BROWN M. 2006: A mirror of the apocalypse Great War Training Trenches, *Sanctuary*, 33, 54-58.

HEUS J. 1997: Arenberg en Koekelare, *Jaarboek Spaenhiers*, 5, 31-110.

STICHELBAUT B. 2009: *World War One aerial photography: An archaeological perspective*, Dissertation presented for the degree of Doctor of Archaeology, Gent.

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

www.onroenderfgoed.be